

بررسی مبانی تألیف قلوب و نقش آن در تعمیق قدرت نرم حاکمیت اسلامی با تأکید بر فضای مجازی

محمد رسول آهنگران^۱

محمد رضا محمودی^۲

فاطمه حاجی زاده^۳

چکیده

قدرت به عنوان تضمین کننده حاکمیت ملی به دو قسم نرم و سخت تقسیم می‌گردد. قدرت نرم به دلیل محاسن گسترده همواره مورد توجه حاکمیت دینی بوده است. در اسلام ابزارهایی برای قدرت نرم وجود دارد و یکی از مهم‌ترین آن‌ها «تألیف قلوب» می‌باشد. پژوهش پیش رو با روش اسنادی کتابخانه‌ای به بررسی نقش تألیف قلوب در افزایش قدرت نرم می‌پردازد. مهم‌ترین هدف از تألیف قلوب، تقویت امنیت و گسترش اسلام است. بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد اصل تألیف پس از پیامبر (ص) به اعتقاد فقها نه تنها نسخ نشده بلکه از اولویت بیشتری نیز برخوردار است، همچنین قلمرو تألیف شونده‌گان نیز اعم از مسلمان و غیرمسلمان می‌باشد. به طور کلی تألیف قلوب دارای ابزارهای اقتصادی شامل زکات، فیه و انفال، خمس و ابزارهای غیراقتصادی شامل وقف، تقیه مداراتی، قرارداد امان و اهتمام عملی و لسانی به برخورد نیکو می‌باشد. همچنین با توجه به گسترش ابزارهای ارتباطی استفاده از تألیف قلوب در فضای مجازی نیز متصور است. تألیف قلوب در فضای مجازی به دلیل گستردگی مصادیق و ابزارها و پیچیدگی آن نیازمند وجود سازمان منسجم به جهت تألیف می‌باشد. **واژگان کلیدی:** تألیف قلوب، فضای مجازی، قدرت نرم، حاکمیت اسلامی.

۱. استاد فقه و مبانی حقوق پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران.

۲. استادیار گروه فرهنگ و رسانه دانشکده شهید محلاتی، قم، ایران (نویسنده مسئول)

mrmahmudi@yahoo.com

۳. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه قرآن و حدیث، قم، ایران

مقدمه

مفهوم قدرت دارای سیر تطور در ادبیات معاصر است. ساختار سنتی قدرت که اغلب اشاره به قدرت سخت داشت، امروزه از ماهیت خود فاصله گرفته و به قدرت نرم تغییر یافته است (قوام، ۱۳۹۰: ۸۷) نظر به اینکه مرجع مشخصی برای صیانت و حمایت دولت‌ها در نظام بین‌المللی وجود ندارد، انگیزه برای تکیه بر توانمندی‌های داخلی گسترش پیدا می‌کند. کسب قدرت مهم‌ترین مؤلفه در این میان است و نقش محوری را در کسب توانمندی‌ها ایفا می‌نماید. (collins, 2010: 45) در دو دهه اخیر نگاه سنتی نسبت به مقوله قدرت تضعیف شده و جایگاه خود را به نگاه نرم‌افزاری به این مقوله مهم داده است. یکی از مهم‌ترین مقوله‌های قدرت نرم در جهان معاصر، فضای مجازی است. اهمیت بستر فضای مجازی خصوصاً پس از دوران شکل‌گیری وب تعاملی^۱ و آغاز دوران وب ۳ و با وب معنایی^۲ ظهور و بروز جدی‌تری یافته است. انقلاب اطلاعات یکی از مهم‌ترین خصوصیت‌های نسل‌های جدید وب است (کریمی فرد، ۱۳۹۹: ۸۳) دولت‌ها برای کسب قدرت از رسانه‌ها استفاده می‌کنند و قدرت نرم را با محوریت رسانه در ابعاد مختلف حاکمیتی (اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و...) دخیل می‌نمایند. (anderson, 2007: 84)

جمهوری اسلامی نیز از ابتدا با تکیه بر باور عمومی مردم به آرمان‌های انقلاب و با محوریت ظلم‌ستیزی و زمینه‌سازی برای حکومت مهدوی شکل گرفته است و برای چنین نظامی قدرت نرم و تقویت آن در سطوح مختلف از اهمیت بسیار زیادی برخوردار می‌باشد. مؤلفه‌ها و عناصر تقویت‌کننده قدرت نرم در آموزه‌های فقهی و قرآنی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و تبیین شده‌اند که به‌کارگیری آن‌ها زمینه‌سازی تعمیق قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران خواهد شد. یکی از مهم‌ترین زمینه‌های تعمیق قدرت نرم، استفاده صحیح از اصل «تألیف قلوب» می‌باشد. این اصل نقش مهمی در زمینه‌سازی برای بسط تفکرات و اندیشه انقلاب اسلامی دارد که این‌ها مهم‌ترین خواسته‌های انقلاب اسلامی هستند. «مؤلفه القلوب» در نگاهی حداقلی شامل یک صنف از اصناف مستحقان زکات است که باهدف جذب آنان به اسلام و یا دفع خطر آنان برای اسلام مورد حمایت مالی قرار می‌گیرند؛ اما می‌توان با رویکردی حداکثری به این مقوله دامنه

---

1. Interactive Web

2. Semantic web

مصادیق آن را گسترش داد.

پیشینه پژوهش:

پیش از این سید هاشم پورمولا در مقاله تألیف قلوب در فقه امامیه و چگونگی اجرای آن در عصر غیبت و سید مصطفی میر محمدی در مقاله تألیف قلوب، مفهوم قلمرو و کاربست آن در وضعیت معاصر به بررسی جوانب مختلف تألیف قلوب پرداخته‌اند. همچنین محمدحسین گنجی در پایان‌نامه با عنوان مؤلفه قلوبهم و کاربرد آن در عصر حاضر به بررسی کاربست‌های تألیف قلوب در شرایط معاصر پرداخته است اما طرح موضوع به نحو مذکور در هیچ‌یک از آثار قبلی مشاهده نشد.

سؤال اصلی این پژوهش بررسی کاربرد قاعده تألیف قلوب در افزایش قدرت نرم حاکمیت اسلامی و بررسی جایگاه فضای مجازی در این مهم است. فرضیه‌ای که در پاسخ به این سؤال مورد بررسی قرار می‌گیرد این است که تألیف قلوب می‌تواند زمینه‌ساز افزایش قدرت نرم حاکمیت اسلامی باشد و در این مسیر امکان اجرای قاعده تألیف قلوب در جهت افزایش قدرت نرم در فضای مجازی نیز وجود دارد.

قدرت نرم:

«جوزف نای» اولین شخصی بود که از مفهوم قدرت نرم استفاده نمود. به عقیده وی مهم‌ترین بحث در قدرت نرم توانایی تأثیرگذاری بر دیگران است (nye,2004:5) قدرت نرم ثمره استفاده مؤثر از تکنیک‌های رسانه‌ای و توانایی تصویرسازی مثبت و اثرگذاری عمیق بر دیگران است که اغلب به صورت غیرمستقیم انجام می‌شود و در مسیر آن از فنون مختلف اقناع (مهارتی، احساسی، ادراکی و...) استفاده می‌گردد. امروزه قدرت نرم در برابر قدرت سخت یا جنگ نظامی و تسلیحاتی بکار می‌رود. (خراسانی، ۱۳۸۹: ۴۵) البته برخی از محققین این دورا قسیم یکدیگر نمی‌دانند (طیسی و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۷۳) در تعریف «نای» یکی از مهم‌ترین منابع قدرت ملی، قدرت نرم است. به اعتقاد وی قدرت در تعریف امروزی نقطه ثقلی در مباحث نظامی ندارد و عوامل مختلف دیگری مانند تکنولوژی، آموزش و رشد اقتصادی به عنوان اولویت‌های قدرت نرم در عرصه بین‌المللی هستند (Nye,1990:154)

«ساموئل بارکین» نیز از دیگر معتقدان به قدرت نرم در تعمیق قدرت دولت‌های معاصر است و شناخت قدرت نرم و شیوه عملکرد آن را بسیار دشوار می‌داند (barkin, 2006: 45). در قدرت نرم، فرهنگ مسلط که توسط رسانه‌های اجتماعی پشتیبانی می‌شود مهم‌ترین منبع قدرت می‌باشد. عناصر اصلی تشکیل‌دهنده فرهنگ حاکم بر کشورهای مختلف شامل زبان ملی، ارزش‌ها و هنجارهای عمومی است که توسط رسانه‌های انبوه^۱ تبلیغ و ترویج می‌گردد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۰۶) توسعه ارتباطات و گستردگی شبکه‌های اجتماعی در دوران وب ۲^۲ و شکل‌گیری امپریالیسم رسانه‌ای تأثیر بسیار زیادی بر وابستگی دولت‌های ضعیف به قدرت‌های جهانی داشته است (برجلی زاده، ۱۳۹۸: ۲۵) این توسعه موجب پراکنده شدن قدرت‌های دولتی به بازیگران خصوصی و فرا منطقه‌ای و تغییر در ماهیت قدرت نرم در روابط بین‌الملل گردیده است (همان، ۱۳۹۱: ۲۰۴) شکل‌گیری امپریالیسم رسانه‌ای و جهانی شدن موجب تشدید رقابت‌ها برای ایجاد قدرت نرم شده است. (کیایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۸) مبانی قدرت نرم از منظر اسلام به دلیل تفاوت جهان‌بینی تفکر اسلامی و غربی دارای ماهیت متفاوتی است. در اسلام شاخصه‌هایی مانند جهاد و شهادت، خدامحوری، اخلاق از مولفه‌های قدرت نرم به حساب می‌آید. هنجارهای اساسی دینی اجازه استفاده از هر شاخصه‌ای به جهت افزایش قدرت نرم در اسلام را نمی‌دهد و این شاخصه‌ها می‌بایست با اصول و مبانی و ارزش‌های دینی سازگاری داشته باشند. (جعفری پناه و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۰)

تألیف قلوب:

«تألیف» که ریشه آن «الف» است به معنای انضمام (مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ج ۱: ۱۰۶) و اجتماع (راغب، ۱۴۱۲ق: ۸۰) با میل و رغبت استعمال شده است. از نظر لغوی تألیف قلوب به معنای از بین بردن تفرقه و الفت دادن میان دو شیء است. (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۹: ۹) پس می‌توان تألیف قلوب را در علم لغت، مرادف پیوند دل‌ها دانست.

واژه‌ی مرکب «تألیف قلوب» را باید از دو نظر بررسی نمود: یکی از نظر لغوی و دیگری اصطلاح فقهی. در معنای لغوی برخی آن را به معنای الفت و دوستی ذکر کرده‌اند. (ابن منظور، ۱۴۱۴

1. mass media
2. Interactive Web

ق، ج: ۹: ۱۰) در فارسی بیشترین استعمال آن در مفهوم «پیوند» بوده است. (قرشی، ۱۴۱۲ ق، ج: ۱: ۹۲) «قلوب» نیز جمع قلب و به معنای وارونه و دگرگون نمودن است. (قرشی، ۱۴۱۲، ج: ۶: ۲۵) قلب در معانی مختلفی در قرآن به کارگیری شده است و خداوند آن را منشأ خیر و شر می‌داند. در برخی موارد منظور از قلب، روح و نفس انسانی است. (مصباح یزدی، ۱۳۷۸: ۱۳۷۸) و به همین علت است که مفسرین دریافت وحی باروح پیامبر (ص) و شناخت به آن را مطرح نموده‌اند. (محمدی ری‌شهری، ۱۳۷۰: ۲۰۷-۲۲۱) با توجه به موارد ذکر شده می‌توان تألیف قلوب را نوعی سازگاری و همدلی برای گذران زندگی در میان مردم دانست. کما اینکه در فارسی نیز این واژه به معنای پیوند میان مردم استعمال شده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج: ۴: ۵۵۳۷) از نظر فقهی تألیف قلوب عبارت است از: «حمایت اقتصادی مسلمین و یا کفار توسط پیامبر، امام و یا ولی امر مسلمین به منظور جلب آنان برای جهاد و اسلام و دفاع از آن.» برای این حمایت اقتصادی اسلام بودجه‌ی خاصی را اختصاص داده و آن قسمتی از زکات است که به عنوان مالیات اسلامی، از مردم مسلمان گرفته می‌شود. کسانی که چنین مورد کمک و حمایت قرار می‌گیرند «مؤلفه قلوبهم» و یا «مؤلفه القلوب» نامیده می‌شوند. (شهید اول، ۱۴۱۲ ق: ۱۹۳)

تعریف اصطلاحی تألیف قلوب عبارت است از اعطای بخشی از زکات به کفار باهدف تألیف قلوب و متمایل نمودن دل‌های آنان به اسلام که موجب همراهی آنان در جهاد و دفاع به نفع مسلمانان خواهد بود. همچنین اعطای بخشی از زکات به افراد ضعیف‌الایمان از مسلمانان به جهت همراهی با مسلمانان در جهاد و دفاع را نیز شامل می‌گردد. (طباطبایی یزدی، ۱۴۱۰ ق، ج: ۲: ۳۰)

مبانی تألیف قلوب:

تألیف قلوب دارای مبانی مختلف نقلی و عقلی است که در ادامه به آنان اشاره می‌گردد:

قرآن

در آیاتی از قرآن کریم مانند آیه ۱۰۳ سوره آل عمران: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ...»^۱ و آیه ۶۳ سوره انفال: «وَأَلَّفَ

۱. و همگی به رشته (دین) خدا چنگ زده و به راههای متفرق نروید، و به یاد آرید این نعمت بزرگ خدا را که شما با هم دشمن بودید، خدا در دل‌های شما الفت و مهربانی انداخت

بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَّ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ...»^۱ به موضوع تألیف قلوب مسلمانان و آیه ۶۰ سوره توبه «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ... وَالْمَوْلَمَةِ قُلُوبِهِمْ... فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ...»^۲ به اختیارات حاکم اسلامی، در استفاده کردن از منابع مالی، برای تألیف قلوب کافران اشاره شده است.

روایات

تألیف قلوب در روایات مختلفی مورد اشاره معصومین (ع) قرار گرفته است. پیامبر (ص) در این خصوص می فرماید: خیارکم احسنکم اخلاقاً الذین یألفون و یؤلفون^۳ (نوری، ۱۴۰۸ ق، ج ۸: ۴۵۱) همچنین حضرت علی (ع) نیز می فرماید: طوبی لمن یألف الناس و یألفونه علی طاعة الله^۴ (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷۵: ۵۶) در برخی از روایات یکی از مهم ترین علل حج را زمینه سازی برای تألیف قلوب میان کشورهای اسلامی ذکر کرده است چراکه آشنایی مسلمانان با یکدیگر زمینه ساز همدلی و تألیف قلوب میان اقوام و مزاحم مذاهب مختلف می گردد (کشکولی، ۱۳۸۳: ۱۸۹) گونه ای دیگر از روایات مؤید اصل تألیف روایاتی است که اشاره به بخشش غنائم به مشمولین این اصل دارد. در این باره روایات متعددی از پیامبر اسلام (ص) وجود دارد که دال بر تقسیم غنائم جنگی و اعطای آنان به قریش به جهت تألیف قلوب است (نیشابوری، بی تا: ۱۰۸) روایت پرداخت زکات به مشمولین اصل تألیف نیز از دیگر روایات مؤید این اصل هست. در این روایات به سیره پیامبر نسبت به بخشش قسمتی از زکات به جهت تألیف قلوب اشاره شده است (نوری، ۱۴۰۸، ج ۷: ۱۰۲).

۱. و الفت داد دل‌های مؤمنان را، دل‌هایی که اگر تو با تمام ثروت روی زمین می خواستی میان آنها الفت دهی نتوانستی، لیکن خدا تألیف قلوب آنها کرد
۲. (مصرف) صدقات منحصرًا مختص است به (این هشت طایفه): فقیران و عاجزان... و کسانی که باید تألیف قلوب آنها کرد (یعنی برای متمایل کردن بیگانگان به دین اسلام)... این مصارف هشتگانه فرض و حکم خداست
۳. بهترین شما کسانی هستند که اخلاقشان نیکوتر است آنانکه با مردم طرح الفت و محبت می ریزند و مردم نیز با آنها پیوند اُنس و دوستی برقرار می کنند
۴. «خوشا به حال کسی که بر پایه طاعت خداوند، با مردم الفت می گیرد و مردم با او الفت می گیرند.

اجماع

بررسی آراء فقها این مطلب را تبیین می‌نماید که اجمالاً بر وجود اصلی تألیف در اسلام و موارد مصرف آن اتفاق نظری وجود دارد (نجفی، ۱۴۰۴، ج ۱۵: ۳۴۳) (قرضاوی، ۱۴۰۱، ج ۲، ۶۱۰) (حلی، ۱۴۱۳، ج ۱: ۳۴۸)

بنای عقلا

تأمل در سیره عقلا در هر دین و مذهبی این واقعیت را نشان می‌دهد که همواره عقلای قوم نسبت به رأفت و عطفوت به جهت جلب قلوب مردم توجه ویژه داشته‌اند و همواره از به‌کارگیری خشونت و درشت‌گویی به جهت دفع مردم پرهیز می‌نمایند با تأمل در ادله اربعه می‌توان به مشروعیت اصل تألیف قلوب در اسلام حکم نمود.

قلمرو تألیف شوندهگان:

در بحث قلمرو تألیف شوندهگان دو دیدگاه مهم وجود دارد: شمول صرفاً کفار و شمول کفار و مسلمین.

۱. کفار: قائلین به شمول اختصاصی کفار معتقدند تنها مخاطب اصل تألیف کافرانی هستند که با اعطای صدقات تمایل به اسلام در آن‌ها ایجاد می‌گردد. (طوسی، ۱۳۸۷، ق، ج ۱: ۲۴۹) مدعای این گروه هم برای اختصاص مشمولین تألیف قلوب، اجماع می‌باشد (همان)

۲. کفار و مسلمانان: قائلین به قول دوم علاوه بر شمول تألیف قلوب به کفار به جهت تمایل و حمایت از اسلام، مسلمانان را نیز در چند مصداق، مشمول اصل تألیف قلوب می‌دانند.

اول: مسلمانانی که در قومشان خویشاوندی با کفار داشته باشند که تألیف قلوب زمینه‌ساز ترغیب اقوام کافرشان گردد.

دوم: مسلمانانی که در ایمان و عقیده ضعیف هستند و بهره‌مندی آن‌ها از اصل تألیف قلوب می‌تواند مانع تزلزل آنان از اسلام گردد.

سوم: مسلمانانی که عاملان و مباشران جمع‌آوری زکات هستند.

چهارم: مسلمانان مرزنشینی که بهره‌مندی آن‌ها از اصل تألیف قلوب زمینه‌ساز حراستشان از مرزهای حکومت اسلامی می‌گردد (عراقی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۱:۳) (امام خمینی، بی تا، ج ۱، ۳۳۶) قائلین به مورد چهارم به تألیف قلوب منافقین مکه مانند ابوسفیان و صفوان ابن امیه توسط پیامبر اسلام (ص) استناد می‌نمایند (مغنیه، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ۸۲) نظر به وجود اقوال مختلف در مشمولین اصل تألیف قلوب و ذکر مصادیق عام (کفار و مسلمین) توسط فقها، ادعای اجماع غیرقابل قبول می‌باشد. همچنین وجود روایات مختلف در خصوص مصداق قرار دادن مسلمانان در اصل تألیف و ذکر عبارت «مولفه قلوبهم» در قرآن که به‌وضوح بر مسلمان قرار دادن مشمول اصل تألیف اشاره می‌نماید ادعای قائلین به قول اول را نفی می‌نماید. بنابراین تألیف قلوب شامل هر دو گروه مسلمانان و کفار می‌گردد (نوری، ۱۴۰۸ق، ج ۷، ۱۰۳). عده‌ای از علما نه تنها مسلمان بودن را در تألیف قلوب شرط نمی‌دانند بلکه فقیر بودن را نیز در شمول آن دخیل نمی‌دانند. (عراقی، ۱۴۱۴ق، ج ۳، ۱۲) طبق نظر ایشان در صورت مصلحت اسلام حتی در صورت غنی بودن نیز می‌بایست افراد مشمول اصل تألیف قلوب قرار گیرند.

تألیف قلوب و تعمیق قدرت نرم:

برای تعمیق قدرت نرم می‌بایست منابع آن را شناخت و با تقویت منابع قدرت نرم، به آن تعمیق بخشید. ارزش‌ها و هنجارهای اسلامی و انقلابی و ایرانی، مشروعیت و مقبولیت، معارف، علم و دانش و شهرت از مهم‌ترین منابع قدرت نرم در انقلاب اسلامی به شمار می‌آیند. مهم‌ترین کارکرد اصل تألیف قلوب همین تعمیق به منابع قدرت نرم است. بدین منظور می‌بایست از ابزارهای مختلفی استفاده کرد. با بررسی موارد ذکر شده در روایات پیرامون تألیف قلوب مشخص می‌گردد که تقسیم به ابزارهای اقتصادی و غیراقتصادی یکی از بهترین تقسیمات در خصوص ابزارهای تألیف قلوب است.

ابزارهای اقتصادی:

یکی از مهم‌ترین ابزارهایی که از صدر اسلام توسط پیامبر (ص) در قالب پرداخت بخشی از زکات و یا مشارکت‌های اجتماعی و هدیه مورد استفاده قرار گرفته است، ابزار اقتصادی می‌باشد. نظر به وجود مصادیق متعدد از پرداخت زکات، شکی در مشروعیت آن باقی نمی‌ماند.

البته برخی از عامه بایبان نسخ حکم در زمان پس از پیامبر (ص)، سعی در نامشروع دانستن استفاده از زکات در اصل تألیف قلوب داشته‌اند، اما در مقابل بسیاری از فقها قائل به عدم نسخ و بقای حکم تألیف قلوب بعد از پیامبر (ص) هستند (محقق حلی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۵۷۴) (علامه حلی، بی‌تا، ج ۵، ۲۵۰) برخی نیز ضرورت آن در زمان پس از پیامبر (ص) را بسیار بیشتر از زمان حضور ایشان می‌دانند (مازندرانی، ۱۳۸۲، ج ۱۰: ۱۱۰)

زکات

در بین ابزارهای اقتصادی تألیف قلوب یکی از مهم‌ترین آن‌ها که منصوص در روایات هم می‌باشد تألیف به وسیله پرداخت زکات است. این امر در قرآن (توبه: ۶۰) اشاره شده و از شئون حاکم اسلامی می‌باشد (منتظری، ۱۴۰۹، ج ۳: ۱۱)

اموال حاکم اسلامی (فیء و انفال)

غیر از زکات موارد دیگری نیز داخل در بحث شمول مصادیق تألیف قلوب هستند. دو منبع اصلی که در فقه به عنوان اموال تحت اختیار حاکم تبیین شده است فیء و انفال می‌باشد. «فیء» مالی از کفار است که بدون جنگ عاید مسلمانان می‌گردد که جزیه و خراج و... از جمله مصادیق آن هستند (طوسی، ۱۳۸۷، ج ۲: ۶۴) «انفال» نیز به اموال عمومی جامعه که تحت مالکیت شخصی نیست گفته می‌شود که کوه‌ها، اراضی موات، بیابان‌ها، دریاها، معادن و... از جمله مصادیق آن به شمار می‌رود و اختیار آن در دست حاکم اسلامی می‌باشد (منتظری، ۱۴۰۹، ج ۱: ۲۰۷) مسلماً این اختیارات در زمان حضور به دست معصوم (ع) و در زمان غیبت نیابتاً از امام معصوم به دست فقهای جامع‌الشرایط است (عمید زنجانی، ۱۴۲۱، ج ۱: ۵۴۴) در روایتی از امام کاظم (ع) نیز به استفاده از انفال در جهت تألیف قلوب تصریح گردیده و اختیار آن را برای امام می‌داند (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱: ۵۴۰)

خمس

یکی دیگر از موارد مصرف اقتصادی برای اصل تألیف قلوب بحث خمس می‌باشد. غالب مورخان اعتقاد دارند که تألیف قلوب شکل گرفته توسط پیامبر (ص) به قریش از خمس غنائم

بوده است. (ابن سعد، بی تا، ج ۲: ۱۴۷) همچنین بسیاری از فقها مقوله خمس را از شئون امام معصوم (ع) برشمرده‌اند و نه جزو اموال شخصی امام و بر طبق این نظریه خمس نیز همانند سایر انفال در خدمت حاکم اسلامی است. (جوادی آملی، ۱۳۸۳: ۴۷۰) (امام خمینی، بی تا، ج ۳: ۲۷) (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۴، ج ۲: ۴۳۹) مسلماً همانند انفال در زمان حضور اختیار تألیف قلوب از خمس به دست امام معصوم (ع) است و در زمان غیبت نیز این اختیار برای فقیه جامع‌الشرایط خواهد بود (خمینی، بی تا: ۵۱) (منتظری، بی تا، ج ۶: ۲۲۷) خمس یکی از مهم‌ترین منابع و درآمدهای بیت‌المال است و مسلماً اختصاص آن صرفاً برای رفع حاجات سادات و روحانیون توجیهی ندارد و مسلماً می‌بایست در مسائل مختلف حاکمیتی و خدمات عمومی و مسائل فرهنگی، دفاعی و بهداشتی مورد استفاده قرار گیرد (امام خمینی، ۱۴۲۳: ۳۱ و ۳۲) برخی از فقها نیز به کاربرد خمس در برطرف نمودن مسائل و مشکلات جامعه اسلامی و کمک به نشر و توسعه دینی تصریح نموده‌اند (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۴، ج ۲: ۴۳۹) بنابراین یکی از مهم‌ترین منابع برای تألیف قلوب خمس می‌باشد.

ابزارهای غیراقتصادی

تألیف قلوب ۱۰ اختصاص در مسائل اقتصادی ندارد و شامل ابزارهای غیرمالی نیز می‌گردد. این ابزارها می‌تواند عمومیت بیشتری نسبت به ابزارهای مالی داشته باشد. در فقه امامیه ابزارهای مختلف غیراقتصادی برای تألیف قلوب ذکر شده است که از آن‌ها می‌توان برای اجرای اصل تألیف قلوب بهره برد (سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۱۱: ۱۹۸)

وقف:

یکی از ابزارهایی که در فقه تعریف شده و کاربرد بسیاری در تألیف قلوب دارد بحث وقف می‌باشد. از آنجایی که وقف نوعی حبس است در زمره ابزارهای غیراقتصادی تعریف گردیده است. در اسلام وقف با نیت تألیف قلوب بر کافران ذمی و مرتدان ملی دارای مشروعیت می‌باشد (امام خمینی، بی تا، ج ۲: ۷۱) حتی برخی از فقها وقف تألیفی بر شعائر کفر را نیز جایز می‌دانند و معتقدند اگر وقف با نیت تألیف قلوب بر معابد، کنیسه‌ها صورت پذیرد نیز دارای مشروعیت می‌باشد (خراسانی آخوند، ۱۴۱۳: ۲۵) بنابراین وقف یکی از موارد تألیف قلوب است.

تقیه مداراتی

منظور از تقیه پوشانیدن اعتقاد حق شخص در برابر مخالفان به جهت دوری گزیدن از ضرر دینی و یا دنیوی است (مفید، ۱۴۱۴: ۱۳۷) گرچه تقیه مورد تأکید در قرآن، تقیه مسلمان از کافر است (آل عمران، ۲۸) لیکن تقیه مسلمان از مسلمان نیز در فقه امامیه مورد تأکید قرار گرفته است (موسوی بجنوردی، القواعد الفقهیه، ج ۵: ۷۵) این امر حتی در بین اهل تسنن نیز تصریح شده است مانند شافعی که به مشروعیت تقیه مسلمان از مسلمان به جهت حفظ جان و مال تصریح نموده است. (سبحانی، الانصاف، ج ۲: ۳۳۱) هدف از تقیه مداراتی جلب محبت و دوستی با اهل سنت و ایجاد وحدت و اتحاد کلمه با آنان است (امام خمینی، ۱۴۲۰: ۷) (فاصل لکنرانی، ۱۳۶۵: ۱۷) البته این همراهی صرفاً لسانی نیست و به جهت تألیف قلوب در مقام عمل نیز بسیاری از امور با عمل اهل تسنن هماهنگ می‌گردد. (زحیلی، ۱۴۱۸، ج ۳: ۲۰۵) پس بنابراین منظور از تقیه صرفاً لسانی نیست و تقیه در مقام عمل نیز در بحث تألیف قلوب کاربرد فراوانی دارد. ثمره اصلی این تقیه مداراتی اعتلای جامعه اسلامی و القای وحدت و یکپارچگی به دشمنانی است که با نیت نفوذ و تفرقه‌افکنی سعی در تخریب اصل اسلام دارند. (امام خمینی، ۱۴۲۰: ۷۰) مصادیق متعددی را برای این نوع از تقیه می‌توان ذکر نمود. افطار به همراه اهل سنت و یا وقوف در مشاعر مقدسه در موسم حج و یا برگزاری جشن‌های مشترک میلاد پیامبر (ص) و برگزاری هفته وحدت از جمله مواردی است که در تقیه مداراتی با اهل سنت قابل احصا می‌باشد (حکیم، ۱۴۱۶، ج ۲: ۴۰۷) همچنین در روایت به معاشرت با اهل تسنن و عیادت از مریض و شرکت در مراسم تشییع جنازه عامه اشاره شده است (حر عاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۶: ۲۱۹) بنابراین یکی از مهم‌ترین موارد تقیه مداراتی، مدارات با عامه است که دارای مصادیق متنوعی می‌باشد. البته تقیه مداراتی را نمی‌توان صرفاً محدود در مسلمانان دانست. در دنیای ارتباطات کنونی همراهی لسانی و فعلی در امور تحسین‌شده توسط شرع با برخی از کفار نیز می‌تواند مصداقی از تقیه مداراتی باشد. این امر خصوصاً در فضای مجازی از اهمیت و اولویت بیشتری برخوردار خواهد بود. همراهی در برخی شعائر دینی که در نظام بین‌الملل نیز مورد تأکید قرار گرفته و هم‌کلامی در محسنات مشترک زمینه‌ساز جلب دل‌های غیر مسلمانان به اسلام خواهد بود. بنابراین یکی از مهم‌ترین مصادیق تألیف قلوب در فضای مجازی می‌تواند تقیه مداراتی با مسلمانان و غیر مسلمانان در این بستر باشد.

قرارداد امان

یکی دیگر از مواردی که در قالب ابزارهای غیرمالی موجب تألیف قلوب می‌گردد قرارداد امان است. مخاطب این قرارداد کافر حربی می‌باشد. اجرای تألیف قلوب در قالب قرارداد امان در اختیار حاکم اسلامی است که وی می‌بایست با ملاحظه تمامی جوانب و به جهت تألیف قلوب کفار در قالب رفع خطر و یا تألیف قلوب آنان به اسلام اقدام نماید. در اسلام عقد امان، قراردادی است که به سبب آن کافر در مدت زمان محدودی تحت امنیت قرار می‌گیرد. (سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۱۵: ۱۳۱) مهم‌ترین مصلحت در عقد امان متمایل کردن دشمنان به اسلام است که البته می‌بایست با رعایت مصلحت جامعه اسلامی صورت پذیرد (حلی، ۱۴۱۳، ج ۱: ۵۰۲)

اهتمام عملی و لسانی به برخورد نیکو

یکی از مهم‌ترین مواردی که می‌تواند در اصل تألیف قلوب مورد استفاده قرار گیرد اهتمام عملی و لسانی به برخورد نیکو است. این امر در آیات و روایات متعددی مورد توصیه قرار گرفته است. «قول لین» که در قرآن کریم مورد اشاره قرار گرفته نمونه‌ای از کاربرد برخورد نیکو در برابر خصم می‌باشد. لیت در سخن که خداوند به آن اشاره نموده است در مورد حضور موسی و هارون (ع) در نزد فرعون می‌باشد که خداوند از آن دو می‌خواهد با قولی نرم و نیکو با فرعون سخن بگویند، شاید که وی تحت تأثیر حق قرار گیرد (طه، ۴۴) مسلماً خشونت در کلام موجب دافعه خواهد شد و لیت در کلام موجب جاذبه و این جاذبه همان تألیف قلوب است. (حسینی شاه‌عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ج ۲: ۲۸۴)

حتی در مواقع جدال نیز دستور به جدال احسن داده شده است (نحل، ۱۲۵؛ عنکبوت، ۴۶) چراکه هدف از جدال تبیین معارف و فهم دین برای مخاطب است و این امر جز با گفت‌وگویی که زمینه‌ساز ترغیب مخاطب شود امکان‌پذیر نیست. (حسینی همدانی، ۱۴۰۴، ج ۱۲: ۳۵۶)

شیکی دیگر از راه‌های به‌کارگیری تألیف قلوب و عفو و گذشت هست که خداوند منان در قرآن کریم آن را مورد اشاره قرار داده است (اعراف، ۱۹۹) در این آیه خداوند با خطاب قرار دادن پیامبر وی را از به‌کارگیری سخنان تند و ستیزه‌گری نهی نموده و ایشان را به ملامت و عفو دعوت می‌نماید چراکه این عمل زمینه‌ساز هدایت کفار خواهد بود (کاشانی، ۱۳۷۳: ۲۷۱) یکی دیگر از مصادیق تألیف قلوب مشورت با دیگران و خطاب دادن آنان در شئون مختلف است

خداوند منان در قرآن کریم پیامبر را دعوت به مشورت با مردم می نماید (آل عمران، ۱۵۹) مسلماً شخصیت کامل پیامبر (ص) نیازمند مشورت ناقص اطرافیان نیست پس به چه علت خداوند منان پیغمبر را دعوت به این مشورت با مجاورین می کند؟ آن چیزی که متبادر به ذهن است این است که دعوت به مشورت صورت گرفته در آیه ۹ از باب کمک گرفتن تدبیری و علمی از دیگران بلکه از باب توجه نفوس مختلف و متعاقباً تألیف قلوب آنان هست یکی از مهم ترین دلایل این ادعا این حقیقت است که در ادامه آیه خداوند رأی و نظر پیامبر را خطاب عزم اصلی آن حضرت قرار داده و نظرات دیگران را در تصمیم نهایی پیامبر لحاظ ننموده است (حسینی شاه عبدالعظیمی، ۱۳۶۳، ج ۲: ۲۸۶) حتی مشورت نمودن با کسانی که غلیظ القلب باشند و تألیف قلوب در آنان بی معنای جاذبه ای نقشی نداشته باشد اصل مصلحت مشورت می تواند متصور در رفع فتنه و فساد آنان و برپایی علم مخالفت با اسلام باشد (ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸، ج ۱: ۵۲۳) یکی دیگر از مواردی که زمینه ساز تألیف قلوب است دفع صحیح با حسن می باشد در قرآن کریم دعوت به پاسخ دادن مناسب در مقابل بدی شده است و آن را سبب ایجاد الفت و دوستی میان مسلمان و دشمنان می داند (فصلت، ۳۴) نظر به این که خطاب اصلی آیه پیامبر است می توان این گونه برداشت نمود که خداوند منان به پیامبر فرموده علی رغم ظلم و جفایی که در مورد تو با سخنان ناروا بکار می گیرند تو برای تألیف قلوب آنان در مقابل هجمه هایشان با ملاحظت و مهربانی برخورد نما و این سلوک مسلماً زمینه ساز تألیف قلوب و دعوت دشمنان به اسلام می گردد (امین اصفهانی، ۱۳۹۳، ج ۱۱: ۳۳۳).

یکی از بارزترین نمونه های دفع بدی با خوبی ماجرای مشهور عیادت پیامبر از شخص یهودی بیماری است که با ریختن خاکستر بر سر آن حضرت به ایشان اهانت می نمود و وی پس از این ملاحظت پیامبر مسلمان گردید (طبرسی، ۱۳۶۵، ج ۲: ۲۰۲) بنابراین برخورد حسن در قول و فعل می تواند یکی از مهم ترین ابزارهای مالی تألیف قلوب باشد که به کارگیری صحیح آن زمینه ساز دفع خطر دشمنان و یا جلب محبت و علاقه دشمنان به اسلام خواهد گردید.

تألیف قلوب در فضای مجازی

مسلماً مهم ترین پدیده عصر حاضر بشر گسترده گشتاری های ارتباطی و اطلاعاتی و نقش آفرینی آنان در تحولات اقتصادی، فرهنگی و سیاسی قرن حاضر است در دوران وب

تعاملی این امکان محقق گردیده است که بشر بتواند با اقصی نقاط دنیا ارتباط برقرار نموده و در مسائل مختلف سیاسی اجتماعی و اقتصادی عقاید خویش را به اشتراک گذارند. این تکامل فناوری‌های ارتباطی در ابعاد مختلف علمی و فناوری زمینه‌ساز شکل‌گیری مفهوم جهانی شدن ارتباطات شده است (سنایی، ۱۳۹۲: ۹۶) البته عده‌ای دیگر نیز این پدیده جهانی شدن را نتیجه انقلاب‌های اطلاعاتی شکل گرفته در دهه ۹۰ می‌دانند. یکی از مهم‌ترین افراد اثرگذار در این حوزه مارشال مک لوهان است که در کتاب خود بانام دهکده جهانی این بحث را مطرح کرده است به عقیده وی تکامل فناوری منجر به پدید آمدن دنیایی شده است که در آن دورترین نقاط به یکدیگر متصل شده و از تمامی احوالات و اتفاقات مطلع گردیده و به صورت هم‌زمان یکدیگر را مشاهده می‌نمایند این امر موجب آن شده است که هویت سنتی بسیاری از امور از بین رود (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۸۹: ۱۱۶) مسلماً رشد و تکامل اینترنت و تولید بسترهای تعاملی در فضای مجازی زمینه‌ساز شکل‌گیری مفاهیم جدیدی از پدیده ارتباطات را فراهم آورده است (یزدانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۴۹) این امر موجب آن می‌گردد تا مسلمانان و مردم سایر ادیان بتوانند در یک فضای تعاملی اعتقادات و افکار و آراء خویش را با یکدیگر به اشتراک گذارند مسلماً مهم‌ترین هدف از اصل تألیف قلوب و زمینه‌سازی برای جذب افراد به دین مبین اسلام است اگر در زمان پیامبر (ص) تألیف قلوب در عالم ارتباطات آن موقع با نامه و فرستادن پیک به ممالک مختلف انجام می‌شد، امروزه مهم‌ترین بستر و زیرساخت ارتباطی فضای مجازی است و مسلماً بیشترین زمینه شکل‌گیری تألیف قلوب از طریق زیرساخت اصلی ارتباطات بشری شکل می‌گیرد. بنابراین می‌توان گفت مهم‌ترین زیرساخت شکل‌گیری مقوله تألیف قلوب در دنیای معاصر ما فضای مجازی می‌باشد.

اثبات مشروعیت تألیف قلوب در فضای مجازی نیاز به ادله تفصیلی نخواهد داشت. با اثبات مبانی و ابزارهای تألیف قلوب در فضای واقعی می‌توان به مشروعیت استفاده از آن در فضای مجازی نیز حکم نمود. چراکه تخصیص فضای مجازی از فضای واقعی نیاز به مخصص دارد و چنین مخصصی ذکر نشده است. مضافاً بر اینکه علت واقعی تألیف و هدف از آن در روایات تصریح شده و طبق «العله تعمیم و تخصص»^۱ هر بستری که زمینه‌ساز تحقق هدف تألیف

۱. «العله تعمیم كما تخصص»، یعنی علت، حکم را تعمیم می‌دهد و ابهام آن را برطرف می‌کند. وقتی شارع می‌فرماید: «الخمیر حرام لانه مسکر»، این «لانه مسکر» بیان علت حکم است. در این قبیل موارد، می‌توان

قلوب باشد می‌تواند جزو مصادیق این اصل قرار گیرد.

پس اجرای اصل تألیف قلوب در فضای مجازی دارای مشروعیت می‌باشد. اما یکی از مهم‌ترین مسائلی که می‌بایست مورد مذاقه قرار گیرد نحوه اجرای اصل تألیف قلوب در بستر فضای مجازی است. آشنایی با ابزارهای مالی و غیرمالی تألیف قلوب زمینه‌ساز ایجاد چشم‌اندازی در استفاده فضای مجازی از این اصل می‌باشد. ابزارهای اقتصادی یکی از مهم‌ترین ابزارهای تألیف قلوب هستند (ارجینی، ۱۳۸۵: ۱۳) که در بستر فضای مجازی کاربرد دارند. صرف هزینه برای تألیف قلوب در بستر فضای مجازی به دو شکل متصور است. یا این‌که این مبالغ از طریق فضای مجازی به مخاطبان این فضا که زمینه تلطیف و تألیف آنان نسبت به اسلام وجود دارد به صورت مستقیم واریز گردد که این نحوه از اعطای کمک مستقیم اقتصادی در فضای واقعی نیز انجام می‌شود. برای مثال پرداخت برخی مبالغ از ابزارهای اقتصادی به سلبریتی‌ها و هنرمندانی که با تلطیف و تألیف قلوب به نفع اسلام مردم را دعوت نموده و یا این‌که از اظهارنظرهای نامناسب و ایجاد مشکل برای اسلام خودداری می‌نمایند و یا پرداخت برخی از مبالغ به بعضی از معاندین اسلام در فضای مجازی به جهت عدم القای شبهه و اقناع افکار عمومی در ستیز با انقلاب و اسلام و مواردی از این دست که شخص مخاطب در یکی از دو وجه تألیف یعنی دعوت به اسلام و یا رفع شر وی از اسلام زمینه تألیف قلوب را خواهد داشت، شامل این نوع از تألیف قلوب می‌گردد. این امر یکی از ساده‌ترین وجوه تألیف قلوب در بستر فضای مجازی است. ابزارهای غیراقتصادی نیز نقش عمده‌ای در تألیف قلوب دارند. (همان: ۲۲) وقف یکی از ابزارهای غیراقتصادی است که می‌تواند نقش زیرساختی برای سایر ابزارهای تألیف داشته باشد. (جهانیان، ۱۳۹۰: ۹۸) تقیه مداراتی و اهتمام عملی و لسانی به برخورد نیکو از جمله ابزارهای غیراقتصادی تألیف قلوب هستند که توسط عامه مردم قابلیت اجرایی دارند. تقیه مداراتی در قالب همراهی با جریان‌های رسانه‌ای غیرمسلمانان و ایجاد وحدت کلمه در ارتباطات و تولیدات رسانه‌ای قابلیت اجرایی خواهد داشت. این امر زمینه‌ساز تألیف قلوب و تمایل غیرمسلمانان به اسلام و یکی از مهم‌ترین ابزارهای شکست پروژه اسلام‌هراسی غرب خواهد بود. اهتمام عملی و لسانی به برخورد نیکو علاوه برشان حاکمیتی می‌بایست در بین لایه‌های جامعه نیز تبلور یابد.

چراکه در دنیای وب تعاملی فقط حاکمان و سیاست‌مداران دارای هویت ترویجی و تبلیغی نیستند، بلکه تمامی مردم فعال در شبکه‌های اجتماعی دارای این هویت هستند. (یزدانی و دیگران، ۱۳۹۱: ۶۳) لذا استفاده از این ابزار غیراقتصادی می‌بایست توسط حاکم برای عموم جامعه اسلامی ترویج و تبیین گردد. آخرین ابزار غیراقتصادی تبیین شده قرارداد امان است که این ابزار از شئون و اختیارات حاکم اسلامی هست. مخاطب این ابزار صرفاً کافر حربی می‌باشد. هدف از این ابزار نیز تألیف قلوب و تمایل به اسلام و یا رفع خطر آنان از مسلمانان است. (ابوالحسینی، ۱۳۸۳: ۲۲) ایجاد قرارداد امان بین برخی سلبریتی‌های اپوزیسیون و فعال علیه حاکمیت اسلامی با رعایت شرایط و ضوابط، می‌تواند مصداقی از تألیف قلوب در فضای مجازی باشد. یکی از چالش‌هایی که در بحث تألیف قلوب در بستر فضای مجازی وجود دارد تعاملی بودن این فضا و حضور همگان در آن است (Anderson, 2007: 84) این امر موجب می‌گردد جز با حضور مردم در قالب تألیف همگانی در بستر فضای مجازی اجرای حداکثری اصل تألیف امکان‌پذیر نگردد. بنابراین به منظور اجرای حداکثری تألیف قلوب در فضای مجازی علاوه بر شان حاکمیتی می‌بایست سازمانی ذیل حاکم اسلامی به جهت مشارکت عمومی برای تألیف قلوب ایجاد گردد. مشارکت عمومی در تألیف قلوب بیشتر با ابزارهای غیراقتصادی مفروض است.

نتیجه‌گیری

بر اساس ادله اربعه اصل تألیف قلوب یکی از اصول مسلم و مورد پذیرش در اسلام می‌باشد که در طول زمان فقیهان همواره آن را مورد توجه و تأکید خویش قرار داده‌اند همچنین قلمرو تعریف شوندگان صرفاً منحصر در کفار نبوده و نظریه تعمیم در این مسئله نسبت به نظریه تخصیص به کفار از قوت بیشتری برخوردار است. همچنین تألیف قلوب در زمان غیبت نیز دارای مشروعیت و اولویت است و نظریه تخصیص آن زمان حضور معصوم منسوخ می‌باشد و در این مسئله فقهای جامع الشرایط، نایبان امام در زمان غیبت نسبت به اجرای اصل تألیف می‌باشند. ابزارهای تألیف قلوب به صورت کلی به دو قسم اقتصادی و غیراقتصادی تقسیم می‌گردند که زکات، اموال حاکم اسلامی، خمس، مالیات از جمله ابزارهای اقتصادی و وقف، تقیه مداراتی، قرارداد امان، اهتمام عملی و نشانی به برخورد نیکو از جمله ابزارهای غیراقتصادی می‌باشند. همچنین اصلی‌ترین هدف در تألیف قلوب تلطیف و ایجاد علاقه نسبت به دین مبین اسلام به

جهت هدایت مخاطب به سمت این دین است همچنین رفع شر خصم نیز یکی از عناصر اصلی در تألیف قلوب می باشد با توجه به این که ابزارهای ارتباطی در دنیای امروز یکی از مهم ترین عناصر قدرت نرم به شمار می روند حضور مؤثر و فعالانه در این فضا می تواند زمینه ساز تعمیق قدرت نرم جمهوری اسلامی گردد بنابراین می توان گفت اصل تألیف نقش مهمی را در تقویت قدرت نرم جمهوری اسلامی در فضای مجازی می تواند ایفا نماید. نظر به گستردگی فضای مجازی و تبدیل آن به اصلی ترین بستر ارتباطی لازم است تا تألیف قلوب در این فضا در تمامی ابزارهای اقتصادی و غیراقتصادی شکل گیرد. این تألیف قلوب می تواند از ابزارهای اقتصادی بر اساس حکم حاکم و از ابزارهای غیراقتصادی به صورت عمومی و توسط مردم حاضر در این فضا انجام گیرد. اجرای صحیح اصل تألیف در بستر فضای مجازی منوط به وجود سازمانی متمرکز در حاکمیت اسلامی است که وظیفه اصلی آن شناسایی موارد و مصادیقی در خصوص تألیف در بستر فضای مجازی و جهت عمومی مردم به جهت استفاده از ابزارهای غیراقتصادی در جهت تألیف می باشد. بنابراین تألیف در فضای مجازی علاوه بر شان حاکمیتی موجود در برخی ابزارها، نیازمند شکل گیری مجموعه ای متمرکز و سازمان یافته است تا نتایج مؤثر و مفیدی را در پی داشته باشد.

فهرست منابع:

۱. قرآن کریم.
۲. ابن منظور، محمدبن مکرم (۱۴۱۴ق). لسان العرب، بیروت: دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع.
۳. ابوالحسینی، علی اکبر (۱۳۸۳). «همزیستی مسالمت آمیز با غیرمسلمان در قالب قرارداد امان»، پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، شماره ۱.
۴. ارجینی، حسین (۱۳۸۵). «تألیف قلوب در اسلام»، نشریه معرفت، شماره ۱۰۵.
۵. امین اصفهانی، سیده نصرت (۱۳۶۱). مخزن العرفان در تفسیر قرآن، تهران: نهضت زنان مسلمان.
۶. باقری دولت آبادی، علی و کمالی زاده، محمد (۱۴۰۰). «مبانی نظری و شاخص های «جامعه اسلامی» در اندیشه سیاسی حضرت آیت الله خامنه ای (مدظله العالی)»، فصلنامه

- علمی جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، سال ۲، شماره ۱.
۷. باقری دولت آبادی، علی (۱۴۰۰). «انقلاب اسلامی و مکتب سازی: نمونه موردی مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی»، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، سال ۷، شماره ۴.
۸. برجعلی زاده، محمد؛ جعفری، علی؛ کردی، ناهید (۱۳۹۸). «نقش رسانه های نوین در گسترش تروریسم در عرصه بین الملل»، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، شماره ۲۰.
۹. ثقفی تهرانی، محمد (۱۳۹۸). تفسیر روان جاوید، چ سوم، تهران: انتشارات برهان.
۱۰. جعفری پناه، مهدی؛ پور احمدی، حسین (۱۳۹۲). «قدرت نرم از دیدگاه اسلام و کاربرد مؤلفه های آن در جمهوری اسلامی ایران»، دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم، شماره ۸.
۱۱. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۳). ولایت فقیه: ولایت، فقاقت و عدالت، قم: مرکز نشر اسراء.
۱۲. جهانیان، ناصر (۱۳۹۰). «مبانی اهداف و جایگاه وقف در مکتب اقتصادی اسلام»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، شماره ۴۲.
۱۳. حر عاملی، محمدبن حسن (۱۴۰۹). وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۱۴. حکیم، محسن (۱۴۱۶ق). مستمسک العروة الوثقی، بیروت: دارالإحیاء التراث العربی.
۱۵. حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق). قواعد الأحکام فی معرفة الحلال و الحرام، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۱۶. حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق). منتهی المطلب فی تحقیق المذهب، مشهد: مجمع البحوث الإسلامية.
۱۷. حلی، حسن بن یوسف (بی تا). تذکرة الفقهاء، قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۱۸. حلی، نجم الدین جعفر (۱۴۰۷ق). المعبر فی شرح المختصر، قم: مؤسسه سیدالشهدا (ع).
۱۹. خراسانی، رضا (۱۳۸۹). «جایگاه و نقش قدرت فرهنگی در سیاست خارجی و تأثیر آن بر روند تحولات جهانی»، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال ۱۱، شماره ۴۱.
۲۰. خراسانی، محمد کاظم (۱۴۱۳ق). کتاب فی الوقف، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۲۱. خمینی، سید روح الله موسوی (۱۴۲۰ق). الرسائل العشرة، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار

- امام خمینی (ره).
 ۲۲. خمینی، سید روح‌الله موسوی (۱۴۲۳ق). ولایت فقیه، بی‌جا: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
 ۲۳. خمینی، سید روح‌الله موسوی (بی‌تا). تحریر الوسيلة، قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم.
 ۲۴. دانشی، مریم؛ عباسی نیا، سعید و بختیار، مریم (۱۳۹۹). «خاستگاه قرآنی ولایت اجتماعی سیاسی در اندیشه امام خمینی (ره)»، فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، سال ۱، شماره ۲.
 ۲۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه، ج ۴، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
 ۲۶. دهشیری، دهشیری و سلامت، امیرحسین (۱۳۹۹). «نظام سلطه در اندیشه و دیدگاه مقام معظم رهبری»، فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، سال ۱، شماره ۴.
 ۲۷. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۹). «دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی در منطقه خلیج فارس»، فصلنامه سیاست، دوره ۴۰، شماره ۴.
 ۲۸. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن، بیروت: دارالعلم الدار الشامیة.
 ۲۹. ریاضی، وحید (۱۴۰۰). «مکتب سلیمانی؛ پیشران زمینه‌ساز ظهور»، فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، سال ۷، شماره ۴.
 ۳۰. زحیلی، وهبة بن مصطفى (۱۴۱۸ق). التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج، بیروت، دارالفکر المعاصر.
 ۳۱. سبزواری، سید عبدالاعلی (۱۴۱۳ق). مهذب الأحكام فی بیان الحلال و الحرام، قم: مؤسسه المنار.
 ۳۲. شاه‌عبدالعظیمی، حسین (۱۳۶۳). تفسیر اثنی عشری، تهران، میقات.
 ۳۳. طبرسی، حسن بن فضل (۱۳۶۵). مکارم الأخلاق، ترجمه ابراهیم میرباقری. تهران: فراهانی.
 ۳۴. طوسی، ابوجعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷ق). المبسوط فی فقه الإمامیة، تهران: المکتبة المرتضویة لإحياء الآثار الجعفریة.
 ۳۵. عراقی، آقا ضیاء‌الدین (۱۴۱۴ق) شرح تبصره المتعلمین، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته

- به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم،
۳۶. عمید زنجانی، عباسعلی (۱۴۲۱ق). فقه سیاسی، تهران: امیرکبیر.
۳۷. فاضل لنکرانی، محمد (۱۳۶۵) تقیه مداراتی، زمینه‌ساز وحدت اسلامی، بی‌جا: گروه ارشاد حجج ایرانی (امر به معروف).
۳۸. قرشی، سیدعلی اکبر (۱۴۱۲ق) قاموس قرآن، تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۳۹. قرضاوی، یوسف (۱۴۰۱ق). فقه الزکاه، بی‌جا: مؤسسه الرساله.
۴۰. قوام، عبدالعلی (۱۳۹۰). چالش‌های توسعه سیاسی، تهران: نشر قومس.
۴۱. کاشانی، ملافتح‌الله (۱۳۷۳ق). خلاصه المنهج، تهران: انتشارات اسلامیة.
۴۲. کتابی، امیرعلی (۱۴۰۰). «نسبت سنجی عدالت اجتماعی با الگوهای توسعه دولت‌های پس از انقلاب اسلامی»، فصلنامه علمی جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، سال ۲، شماره ۴.
۴۳. کریمی‌فر، حسین (۱۳۹۹). «پاندومی کرونا، قدرت نرم، نقش و کارکرد رسانه و افکار عمومی»، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، شماره ۲۲.
۴۴. کشکولی، محمدحسینی (۱۳۸۳). نگرشی اجتماعی به کعبه و حج از دیدگاه قرآن، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۴۵. کلینی، ابوجعفر محمدبن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی، تهران: دار الکتب الإسلامیه
۴۶. کیایی، مهدی؛ سماواتی، عباس (۱۳۹۸). «بنیان‌های نظری توسعه پایدار از منظر فقه اسلامی به عنوان شاخصه قدرت نرم»، فصلنامه مطالعات قدرت نرم، شماره ۲۱.
۴۷. کوزه‌گرکالجی ولی (۱۳۸۹). «پیامدهای جهانی شدن بر کشورهای عربی منطقه خلیج فارس»، سیاست خارجی، شماره ۲۸.
۴۸. مازندرانی، محمد صالح‌بن احمدبن شمس سروی (۱۳۸۲ق). شرح الکافی، تهران: المكتبة الإسلامية.
۴۹. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار، چ دوم، بیروت: دارالإحياء التراث العربی.
۵۰. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۷۰). مبانی شناخت، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۵۱. مروجی طبسی، حمید؛ رضایی اصفهانی، محمد علی؛ عشریه، رحمن (۱۳۹۹). «بررسی رابطه جهاد کبیر و قدرت نرم»، فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم، شماره ۲۲.

۵۲. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۸). نظریه سیاسی اسلام، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۵۳. مصطفوی، حسن (۱۴۰۲ق). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران: مرکز الکتب لترجمه و النشر.
۵۴. مغنیه، محمد جواد (۱۴۲۱ق). فقه الأمام الصادق (ع). چ دوم، قم: مؤسسه انصاریان.
۵۵. منتظری، حسینعلی (۱۴۰۹). کتاب الزکاة، چ دوم، قم: مرکز جهانی اطلاعات اسلامی.
۵۶. منتظری، حسینعلی (بی تا). کتاب الخمس و الأنفال، قم: بی جا.
۵۷. نجفی، محمد حسن (۱۴۰۴). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام، بیروت: دارالإحیاء التراث العربی.
۵۸. نعمتی، لیلا و نعمتی، یعقوب (۱۳۹۹). «نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به مثابه یک الگوی متعالی»، فصلنامه علمی جامعه شناسی سیاسی انقلاب اسلامی، سال ۱، شماره ۲.
۵۹. نوری، محدث، میرزاحسین (۱۴۰۸ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: مؤسسه آل البيت
۶۰. نیشابوری، مسلم بن الحجاج (بی تا) صحیح مسلم، بیروت: دار الفکر،
۶۱. هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۴۲۴ق). کتاب الخمس، قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت (ع).
۶۲. همدانی، محمد حسین (۱۴۰۴ق). انوار درخشان، تهران: کتابفروشی لطفی.
۶۳. یزدی، سید محمد کاظم طباطبایی (بی تا). تکملة العروة الوثقی، قم: کتابفروشی داوری.
64. Brakin, Samuel (2006). International Organizations, Oxford: Oxford university press.
65. Collins, Alan (2010). Contemporary Securities Studies, Oxford: Oxford University Press.
66. Nye, Joseph (1990). Soft Power, Foreign Policy, No. 80.